

УДК 347.23

Ганна Буяджи,канд. юрид. наук, державний секретар
Міністерства юстиції України

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИЗНАЧЕННІ СТОРІН ТРАСТУ. АНАЛІЗ ОСТАННІХ НОВЕЛ

У статті автор викладає класичний підхід до визначення сторін трасту – довірителя, довірчого власника та бенефіціара, а також досліджує положення «Принципів, визначень та модельних правил європейського приватного права», які пропонують доповнити перелік сторін трасту ще трастовим помічником. На основі порівняльного аналізу правового становища трастового помічника, протектора та спостерігача, які існують у законодавстві окремих країн, автор формулює власні висновки щодо переліку суб'єктів трастових відносин.

Ключові слова: траст, довіритель, довірчий власник, бенефіціар, трастовий помічник, протектор, спостерігач.

Постановка проблеми. Траст є однією з найбільш популярних правових конструкцій, яку натеper успішно використовують не лише країни загального права, але й країни, які традиційно належать до загальної та змішаної системи права. При цьому, попри всю неоднозначність правової природи трасту, специфіки його визнання та застосування, питання щодо сторін (або суб'єктів чи учасників) трасту, як правило, не виникало. Загальновідомо, що сторонами трасту є довіритель, довірчий власник та бенефіціарій. Проте з розвитком європейського приватного права, поширенням міжнародних трастів та у зв'язку з наявними тенденціями гармонізації законодавства почали з'являтися нові концепції та підходи, які змушують по-новому переглянути класичний тричленний склад сторін трасту. На рівні доктринальних досліджень та навіть нормативних актів почали з'являтися аргументи на користь існування інших сторін трасту, окрім названих вище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення сторін трасту було предметом дослідження всіх науковців, роботи яких так чи інакше стосувалися проблем трасту. Проте дана стаття базується більше на останніх змінах європейського приватного права, ніж на роботах окремих дослідників. Водночас варто відзначити роботу «The Future of European Property Law» С'єфа ван Ерпа (Sjef van Erp), Артура Саломонса (Arthur Salomons), Брема Аккермана (Bram Akkermans) та Вальтера де Гройтера (Walter de Gruyter), яка відіграла значну роль під час аналізу змін до законодавства.

Мета статті. Україна не повинна залишатися осторонь від загальноєвропейських тенденцій, пов'язаних із розвитком та зміною приватного права у тому числі і стосовно трасту. Тому ціллю даної статті є аналіз наявних тенденцій у частині визначення сторін трасту.

Виклад основного матеріалу. Традиційно вважається, що у довірчих відносинах, тобто відносинах трасту та інших трастоподібних конструкціях, у тому числі і довірчому управ-

лінні, наявні три суб'єкти, кожен із яких має чітко встановлену роль, а також перелік специфічних прав та обов'язків, які не схожі з правами та обов'язками інших учасників.

1. Довіритель (установник управління) – власник майна або інша особа яка у випадках, прямо передбачених законом, передає майно у власність або в управління іншій особі для управління ним в інтересах визначених осіб або для досягнення певної мети. При цьому залежно від того, чи є траст прижиттєвим (*inter vivos trusts*) чи спадковим (*testamentary trusts*), довірителем є або установник (*settlor*), або заповідач (*testamentor*). Довіритель відіграє важливу роль у відносинах трасту, оскільки саме він визначає умови трасту, вирішує, яким буде траст-фонд, тобто перелік майна, яке передаватиметься у траст, хто буде виступати довірчим власником (чи власниками), перелік його (їхніх) прав та обов'язків, а також визначає ціль створення трасту або перелік бенефіціарів чи принаймні передбачає правила чи критерії, за якими вигодонабувачі можуть бути визначені.

Водночас особливість правового становища довірителя полягає в тому, що з моменту створення трасту він втрачає права на передане майно. Звісно, це може бути тимчасово або у певній частині, коли це передбачено документом про створення трасту, проте, коли йдеться про класичний траст, довіритель назавжди втрачає свій інтерес у переданому майні. Отже, якщо інше не передбачено умовами трасту, довіритель завершує свою функцію у довірчих правовідносинах з моменту створення трасту та передачі майна. Після цього він може бути лише стороннім споглядачем, який не має права втручатися у процес управління майном, давати вказівки довірчим власникам, вимагати захисту прав на майно тощо.

2. Трасті (довірчий власник або управитель – залежно від правового титулу, на підставі якого передається майно) – особа, до якої переходять права на передане майно, обтяжені певним обов'язком – управляти ним в інтересах визначеної особи. Існує два способи,

як стати довірчим власником, – або бути призначеним установником у прямо вираженому трасті, або за певних обставин отримати майно та бути визнаним довірчим власником у результативному або конструктивному трасті.

3. Бенефіціарій (вигодонабувач) – особа, в інтересах якої здійснюється управління майном. У російській літературі була висловлена думка, що вигодонабувач є факультативним учасником відносин довірчого управління, оскільки «його участь не обов'язкова для конструювання таких відносин» [1, с. 352]. На нашу думку, такий підхід є неправильним, оскільки сама суть довірчих правовідносин полягає у вчиненні дій на користь іншої особи – вигодонабувача. Навіть якщо установник та бенефіціарій збігаються в одній особі, все одно управління відбувається в інтересах останнього. Єдиний виняток, коли довірчі правовідносини можуть існувати за відсутності вигодонабувача, – це тоді, коли управління здійснюється для досягнення певної мети, наприклад для захисту природи (тобто наявність бенефіціара не вимагається лише у цільових трастах).

Більше того, з позиції загального права таке питання навіть не виникає, оскільки у трастовому праві існує так званий «принцип бенефіціара». У різних справах він сформульований по-різному: зокрема, у справі *Morice v Bishop of Durham* (1804 р.) У. Грант (W. Grant) зазначив, що «кожен траст повинен мати визначений об'єкт. Має бути хтось, на чию користь суд може призначити реальне виконання» [2, с. 378]. А ще в одній справі *Bowman v Secular Society* (1917 р.) лорд Паркер (Parker) наголосив, що «для того, щоб траст був дійсним, він має бути на користь особи» [2, с. 378]. У більш пізній справі *Re Endacott* (1960 р.) лорд Евершед (Evershed) підкреслив, що «для того, що траст був ефективним, бенефіціари мають бути визначені або такі, що можуть бути визначені» [3, с. 202].

Отже, бенефіціар потрібен, перш за все, для того, щоб визначити, на користь кого має відбуватися реальне виконання, тобто здійснюватися управління майном. Крім того, у разі відсутності вигодонабувача ніхто не зможе звернутися до суду з вимогою про належне виконання обов'язків з боку довірчого власника.

Важливо зазначити, що на практиці існують три варіанти, коли:

1) усі вищеназвані суб'єкти є різними особами (найбільш поширений «класичний» випадок: передача власником майна довірчому власнику для управління цим майном в інтересах третьої особи);

2) установник (довіритель) та вигодонабувач збігаються в одній особі, що має місце тоді, коли довіритель при заснуванні трасту або укладення договору довірчого управління визначає себе єдиним бенефіціарієм (або одним із кількох бенефіціарів), тобто управління переданим майном відбувається в інтересах довірителя;

3) установник (довіритель) збігається в одній особі із довірчим власником (управителем). У такому разі при заснуванні довірчої

власності довіритель назавжди (або залежно від умов трасту чи договору про управління майном – на певний строк) втрачає право власності на передане майно та самостійно покладає на себе обов'язки з управління цим майном в інтересах визначеної ним особи. Тобто йдеться про один зі способів створення трасту шляхом прийняття довірителем-власником майна на себе обов'язків трасті (*declaration*).

Водночас даний, так би мовити, класичний підхід до визначення сторін трасту протягом останніх років підлягає перегляду. Так, варто згадати про «Принципи, визначення та модельні правила європейського приватного права» (*Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law*, далі – Принципи європейського приватного права або DCFR) [4]. І хоча вони не є нормативними актами у прямому значенні цього слова, проте відіграють значну роль у формуванні європейського приватного права та практики його застосування в Європейському Союзі.

Слід наголосити, що Книга X DCFR повною мірою присвячена трастам. Зокрема, у ст. X.-1:203 «Сторони трасту» зазначається, що:

1) Установник трасту (*trustor*) – це особа, яка створює або має намір створити траст шляхом вчинення юридичного акту. Відразу слід зазначити, що окремі науковці розкритикували запропоноване визначення установника трасту, зокрема, через використання терміна *trustor*, який на протигагу поширеному у загальному праві терміну *settlor* використовується лише у Шотландії. Крім того, його легко сплутати з терміном *trustee*. Однак найбільшим недоліком даного визначення є, на думку дослідників, застосування терміна «юридичний акт» (*judicial act*), який невідомий загальному праву, хоча, звісно, добре відомий цивільному праву. Із цієї причини досить сумнівно, що особа з юрисдикції загального права буде застосовувати цей механізм через ту невизначеність, яку він може створити [Див. 5, с. 24].

2) Довірчий власник (*trustee*) – це особа, у якої траст фонд залишається або яким він набувається при створенні або пізніше, під час або після призначення, і яка несе обов'язки, встановлені правилами ст. X.-1:201.

3) Вигодонабувач (*beneficiary*) – це особа, яка відповідно до умов трасту має право на отримання вигоди або можливість отримати вигоду від траст фонду.

4) Трастовий помічник (*trust auxiliary*) – це особа, яка відповідно до умов трасту наділена правом призначати або відсторонювати довірчого власника або надавати згоду на складення ним обов'язків.

5) Якщо інше не передбачене в цій Книзі, то:

а) установник трасту може бути також довірчим власником або вигодонабувачем;

б) довірчий власник може бути також вигодонабувачем;

с) будь-яка зі вказаних осіб може бути також трастовим помічником.

Отже, з наведеного можна зробити важливий висновок: DCFR до сторін трасту додає ще одну сторону – трастового помічника, що мож-

на вважати відходом від традиційного тричленного складу суб'єктів трасту.

Водночас варто зазначити, що це не є новелою у трастовому праві, оскільки у законодавстві деяких країн роль трастового помічника (до речі, термін практично не застосовується) виконує так званий **протектор** (*protector*) або **спостерігач** (*enforcer*) – особа, яка за бажанням довірителя може призначатися для контролю за діяльністю довірчого власника/управителя. Найчастіше протектори або спостерігачі призначаються у міжнародних трастах, щоб «служувати мостом між установником трасту та довірчим власником або юрисдикцією трасту» [6, с. 94]. Як правило, такі особи наділяються правами призначати нових довірчих власників, замінювати одних трастів на інших, змінювати юрисдикцію трасту тощо. Як зазначають дослідники, «протектор – це особа, яка може представляти інтереси та побажання установника трасту. Протектор може бути корисним та практичним інструментом, якщо траст потребує зміни свого статусу через зміни у податковому законодавстві чи щоб врегулювати розбіжності стосовно інвестування або змінити бенефіціарів чи деякі інші аспекти трасту для того, щоб краще відповідати дійсним намірам установника трасту» [7, с. 72-73].

Наприклад, у США частина штатів, такі як Аляска, Південна Дакота, Айдахо та Теннессі, мають кодифіковані норми, які визначають повноваження протектора [7, с. 73]. Відповідні положення містяться і в законодавстві окремих країн. Зокрема, Закон Санта Лучії «Про міжнародний траст» 2002 р. (*Saint Lucia International Trust Act No. 15 of 2002*) [8] надає право протектору, якщо інше прямо не передбачено документом про створення трасту, протягом часу існування міжнародного трасту: усувати довірчого власника та призначити нового або додаткового довірчого власника; змінювати право, що має застосовуватися до регулювання трасту; отримувати інформацію щодо рахунків довірчого власника тощо. За законодавством вказаної країни протектором може бути установник міжнародного трасту, бенефіціарій, один із кількох довірчих власників або будь-яка інша особа. Проте у разі виконання особою своїх обов'язків як протектора, вона не може розглядатися як довірчий власник.

На нашу думку, правовий статус трастового помічника або протектора у довірчих відносинах є дещо дискусійним. Ще більш дискусійним є правова природа його повноважень: чи належать вони до фідучіарних чи ні. Відповідь на це питання дозволила б визначити специфічні способи захисту бенефіціарів та довірчих власників від неправомірних дій самого протектора.

З одного боку, ми не ставимо під сумнів авторитет авторів DCFR, які включили трастового помічника до складу сторін трасту. З іншого боку, на відміну від трьох інших суб'єктів трасту, існування яких є обов'язковим для виникнення трасту (навіть у разі збігу кількох

суб'єктів в одній особі, наприклад, установника та довірчого власника або установника та бенефіціара), наявність останнього – трастового помічника, на нашу думку, не впливатиме на дійсність трасту та є факультативною. Він призначається за бажанням довірителя як додаткова гарантія забезпечення виконання довірчим власником/довірителем своїх обов'язків. Крім того, він може збігатися в одній особі із будь-яким суб'єктом довірчих правовідносин (установником, бенефіціарієм або одним із довірчих власників/управителів) або бути третьою особою. Слід також наголосити, що уведення даної сторони уже було піддане критиці з боку дослідників, які підкреслювали, що дане поняття невідоме англійському праву, і тому незрозуміло, навіщо потрібна така особа [Див. 5, с. 24].

З огляду на роль та функції трастового помічника (протектора), на нашу думку, він не може вважатися суб'єктом трастових відносин, оскільки останні складаються між довірителем, бенефіціарієм та довірчим власником/управителем. Це так звані «внутрішні» правовідносини на протигагу правовідносинам «зовнішнім», які виникають між довірчим власником/управителем та усіма третіми особами під час управління переданим майном. Трастовий помічник, як і протектор (навіть будучи одночасно одним із суб'єктів довірчого правовідношення), здійснює контроль за діяльністю довірчого власника/управителя, а це означає, що він діє на останнього «ззовні», що виключає можливість його участі у довірчих, тобто «внутрішніх» правовідносинах.

Ще один цікавий висновок випливає з положень ст. X.-1:203 «Сторони трасту»: згідно з пп. «b» довірчий власник може бути також вигодонабувачем. Водночас, на наше переконання, поєднання довірчого власника/управителя та бенефіціарія неприпустиме, оскільки у такому разі буде порушено загальний принцип, покладений в основу довірчих правовідносин, – заборона довірчому власнику управляти переданим майном на свою користь та/або отримувати вигоди від такого управління. За таких обставин втрачатиметься вся суть довірчих правовідносин як відносин з управління чужим майном та дії у чужому інтересі.

Висновки

Таким чином, положення DCFR, які стосуються сторін трасту, є певною мірою неоднозначними та більш ніж дискусійними. Ми не поділяємо позицію щодо віднесення трастового помічника до сторін трасту, враховуючи його «зовнішню» роль у трастових відносинах. Водночас ми підтримуємо класичний тричленний склад суб'єктів трастових відносин – довірителя, довірчого власника та бенефіціара, при чому наголошуємо на неможливості поєднання трасті та вигодонабувача в одній особі. У зв'язку із цим, а також з огляду на критичне ставлення до положень DCFR у досліджуваній нами частині цікаво, яким чином складатиметься практика їх застосування.

Список використаних джерел:

1. Зайцев О.Р. Доверительное управление имуществом / О.Р. Зайцев // Актуальные проблемы гражданского права: сб. статей. Вып. 11 / под ред. О.Ю. Шилохвоста. – М.: Норма, 2007. – С. 352–397.
2. Pearce R.A., Stevens J. The Law of Trusts and Equitable Obligations. Oxford. Oxford University Press, 2006. – 915 p.
3. Hayton D.J., Mitchell C.C.J., Marshall O.R. Commentary and Cases on the Law of Trusts and Equitable Remedies. London. Sweet & Maxwell, Limited, 2005. – 985 p.
4. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of

Reference (DCFR) // http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf

5. The Future of European Property Law // Sief Erp van, Arthur Salomons, Bram Akkermans, Walter de Gruyter // Munich: Sellier European Publishers, 2012. – 256 p.
6. Генкин А.С. Эффективный траст: опыт Западной Европы и российская практика. – М.: Издательский Дом «АЛЬПИНА», 1999. – 220 с.
7. Ruce P.J. The Trustee and the Trust Protector: a Question of Fiduciary Power. Should a Trust Protector be held to a Fiduciary Standard? // Drake Law Review, 2011. – Vol. 59. – P. 67–96.
8. Saint Lucia International Trust Act No. 15 of 2002 // http://www.saintluciaifc.com/pdf/legislation2008/intl_trust_cap1219.pdf.

В статье автор излагает классический подход к определению сторон траста – доверителя, доверительного собственника и бенефициара, а также изучает положения «Принципов, определений и модельных правил европейского частного права», которые предлагают дополнить перечень сторон траста еще трастовым помощником. На основании сравнительного анализа правового статуса трастового помощника, протектора и наблюдателя, существующих в законодательстве третьих стран, автор формулирует собственные выводы в отношении перечня субъектов трастовых отношений.

Ключевые слова: траст, доверитель, доверительный собственник, бенефициар, трастовый помощник, протектор, наблюдатель.

In this Article the author describes classical approach to the definition of parties of the trust – a settlor, a trustee and a beneficiary, as well as studies the provisions of «Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law» which offer to complete the list of parties to the trust with a trust auxiliary. Based on the results of the comparative analysis of legal status of trust auxiliary, protector and enforcer being laid down in the legislation of particular countries, the author draws her own conclusions on the list of subjects to the trust relationship.

Key words: trust, settlor, trustee, beneficiary, trust auxiliary, protector, enforcer.

